
iz hrvatske (staro)kajkavske baštine

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42'282 : 82-94 : 264 Gasparotti /Peterdi "17"
Primljeno 2014-02-12
Prihvaćeno za tisak 2014-09-05

VITEZOVI PAVLINA HILARIONA GAŠPAROTIJA

Uz 300. obljetnicu rođenja Hilariona Gašparotija (1714.-1762.)

Željko Vegh, Zagreb

Sažetak

Članak se temelji na autorovu izlaganju sa znanstvenoga skupu o Hilarionu Gašparotiju, održanog 25. listopada 2012. u Samoboru. Autor u svome radu prikazuje primjerak 1. sv. Czveta szveteĥ pavlina Hilariona Gašparotija, u kojemu nije posveta Majci Božjoj Bistričkoj, nego hrvatskom vitezcu Petru Peterdiju, a koji se nalazi u Zbirci rijetkih knjiga i rukopisa zagrebačke Gradske knjižnice. U radu se komentira posveta Gašparotijeva Peterdiju i njen značajan uvodni dio, u kojemu Gašparoti hvali hrvatske vitezove glasovite po njihovoj hrabrosti u cijeloj Europi. U radu autor iznosi nekoliko primjera iz propovijedi u Cvetu szveteĥ u kojima Gašparoti naglašava temeljne vrline kršćanskih vitezova, vitezova koji vojuju za kršćanstvo. Kršćanski vitezovi pobjeđuju u bitkama jer su im uzori vitezovi iz Svetog pisma, a posebno im je uzor Isus Krist, te se mole Blaženoj Djevici Mariji. Hrvatska ratnička povijest odražava se u mnogim propovijedima Hilariona Gašparotija, a takvi, kršćanski odrazi upućuju na hrvatsko domoljublje koliko samog Gašparotija toliko i hrvatskih pavlina.

Ključne riječi: pavlini; Hilarion Gašparoti (Gasparotti); vitezovi; kajkavsko propovjedništvo; kršćanstvo; hrvatska viteška povijest

Starim hrvatskim piscima, pa tako i onima koji su pisali hrvatskokajkavskim književnim jezikom, poznati su bili pojmovi *viteza* i *viteštva*. U poznavanju tih pojmova ističu se dva redovnika pavlina: Ivan Belostenec i Hilarion Gašparoti. Glasoviti leksikograf, član pavlinskog crkvenog reda Ivan Belostenec (1593?-1675.), autor pozamašnog rječnika *Gazophylacium* (Zagreb, 1740.), pod natuknicom *Viteški*¹ u tom rječniku bilježi kako je ona u latinskom jeziku označena riječju *animose*, koja znači *batrivo*, *serčeno*, *segurno*, te upućuje proučavatelja rječnika da pogleda pod natuknicu *Hrabreno*. Pod natuknicom *Hrabren*, *-na*, *-no*

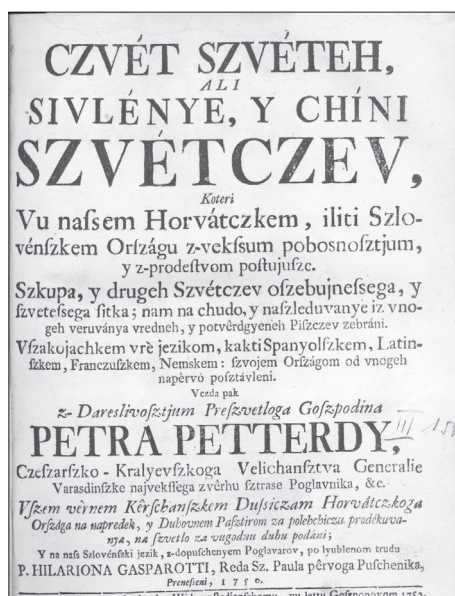
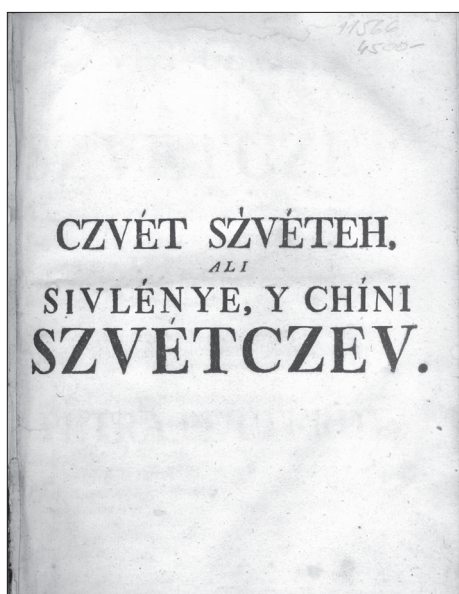
¹ Sve su transkripcije u članku moje (op. Ž. V.).

Belostenec piše: “veli se on, koi je gotov, i jak na viteštvo, i vsako delo” – hrabar je čovjek onaj, koji je spreman na viteštvo i svako djelovanje, dakle pojam viteštva ne odnosi se na onoga tko pasivno promatra događaje. Pod pridjevom *Viteški* Belostenec osobito podrazumijeva pojam *viteško serce* i frazu *viteško serce imati*. Belostenec piše kako je riječ *Vitez* istoznačna riječi *junak* te dalje upućuje na riječ *Vojnik*. Da se pojam *viteza* odnosi prije svega na vojnika vidimo odmah iz Belostenčevog objašnjenja pojma *vitez* latinskom riječju *athleta*, koja znači *boritela*, dakle borca. *Vitez* je svaki hrabar čovjek, a kako se hrabrost ponajviše očekuje od vojnika, tako se i viteštvo najviše očekuje od vojnika, pa se pojam *viteza* prije svega odnosi na *vojnika*. U Belostenčevom pak objašnjavanju pojma *Vojnik* odzvanja ratničko Belostenčevo 17. stoljeće: Belostenec navodi čak tridesetak natuknica pod tim pojmom: *vojnik hitro spraven, vojnik tvrde branitel, vojnik dober i iskušan, vojnik dobrovoljen, vojnik hrabren, vojnik križnik, vojnik konjanik, vojnik kopljanik, vojnik na lađah, vojnik lehkoga oružja, vojnik novi, vojnik odpuščen, vojnik plačni, vojnik pomoćni, vojnik železnjak (oklopnik), vojnik stari, vojnik strašni, vojnik z-strelami oboružen, vojnik prosti, vojnik teškoga oružja, vojnik vuskočni, vojnik pred zastavni, vojnik prečni, vojnik halapardaš, vojnik zezvan, vojnik, ili vitez zlati, vojnik z-drevenem oružjem, vojnik z-jednem konjem služeći, vojniki z-pilami*. Svaki junak, svaki hrabar čovjek je vitez, a hrabri vojnik je zlatni vitez. Jednom takvom vitezu vojniku, “zlatnom vitezu”, posvetio je pavlin Hilarion Gašparoti (1714.-1762.) 1. svezak svoga monumentalnog četverosveščanog djela s 3761 stranicom, *Czvet szveteih* (1752.-1761.).

U Zbirci rijetkih knjiga i rukopisa zagrebačke Gradske knjižnice, koja danas broji gotovo 4000 knjiga, nalazi se i veći broj knjiga tiskanima na hrvatskom kajkavskom književnom jeziku.² U Zbirci se, pod signaturom R-489, nalaze i sva četiri sveska *Czveta szveteih* pavlina Hilariona Gašparotija. U nabavci knjiga za Zbirku Gradska je knjižnica uvijek brinula da nabavi i primjerke onih izdanja starih hrvatskih knjiga, kojih je primjerke već imala u Zbirci, ali su bili oštećeni. Tako je, primjerice, nabavljen još jedan primjerak 1. sveska Gašparotijevog *Czveta szveteih* jer je primjerku koji je Gradska knjižnica posjedovala nedostajao naslovni list s bakrorezom Majke Božje Bistričke. Međutim, Gradska knjižnica je poslije nabavila još jedan primjerak 1. sveska, koji se značajno razlikuje od svih do tada poznatih primjeraka. Na naslovnoj stranici toga primjerka Gašparoti ne posvećuje djelo Majci Božjoj Bistričkoj nego vojniku, časniku Varaždinskog generalata i zapovjedniku straže Varaždinskog generalata Petru Peterdiju. Na taj je primjerak hrvatsku kulturnu javnost upozorio Alojz Jembrih u tekstu

² Godine 1998. priredio sam katalog Sladki naš kaj: djela tiskana na hrvatskokajkavskom jeziku u zbirci Rara u kojemu je navedeno 185 knjiga. Poslije 1998. Gradska knjižnica kupila je još starih kajkavskih knjiga pa taj broj sada prelazi broju 200.

Hilarion Gašparoti ponovno među nama vu Cvetu sveteh, tekstu koji je zapravo pogovor knjizi *Hilarion Gašparoti Czvet SzveteH* (izbor), objavljenoj 2012., u kojoj je Samoborac Milan Žegarac Peharnik objavio izbor, na hrvatskom štokavskom književnom standardu, onih Gašparotijevih propovijedi koje su posvećene “samoborskim” svecima, dakle svecima koje Samoborci posebno poštuju.³ U članku o tome do sada malo poznatom primjerku dajem presliku naslovne stranice, presliku stranica Gašparotijeve posvete, svoj komentar posvete te naglašavam važnost pojave primjerka 1. sveska *Czveta szveteH* posvećenog jednom hrvatskom vitezu za daljne proučavanje Gašparotija.⁴

Predlist i naslovni list Cveta sveteh, 1752.

Iz naslovne stranice jasno je da se časnik Petar Peterdi, “Cesarsko-Kraljevskoga

³ Peharnikov izbor iz Gašparotijevog *Czveta szveteH* predstavljen je 16. listopada 2012. u Gradskoj knjižnici Samobor, koja je nakladnik Peharnikovog izbora Gašparotijevih propovijedi i koja je ujedno bila organizator znanstvenog skupa o Hilarionu Gašparotiju, održanog devet dana nakon toga.

⁴ Članak je nastao na temelju moga izlaganja na znanstvenom skupu “Hilarion Gašparoti i njegovo doba”, koji se održao 25. listopada 2012. u Samoboru. Naslov moga izlaganja bio je “Do sada nepoznato izdanje 1. sv. *Czveta szveteH* Hilariona Gašparotija”. Za potrebe toga izlaganja transkibirao sam i sve Gašparotijeve tekstove, koje ovdje prilažem. Dopis kojim sam obaviješten da je moja tema prihvaćena za znanstveni skup o Hilarionu Gašparotiju dobio sam od Organizacijskog odbora 16. svibnja 2012. Potpisali su ga dr. sc. Alojz Jembrih, predsjednik Organizacijskog odbora i Mirjana Dimnjaković, ravnateljica Gradske knjižnice Samobor.

Veličanstva Generalie Varaždinske najvekši zverhu straže Poglavnik” pojavljuje kao pokrovitelj izdanja, kao mecena, što je bilo često u mnogih starih kajkavskih knjiga. Tiskanje knjiga bilo je skupo, pogotovo tako opsežne knjige kao što je Gašparotijeva. Ipak, u posveti Peterdiju Gašparoti piše isključivo o vrlinama Peterdijevim, i to dvojakim: viteškim, odnosno junačkim, vojničkim, te kršćanskim.

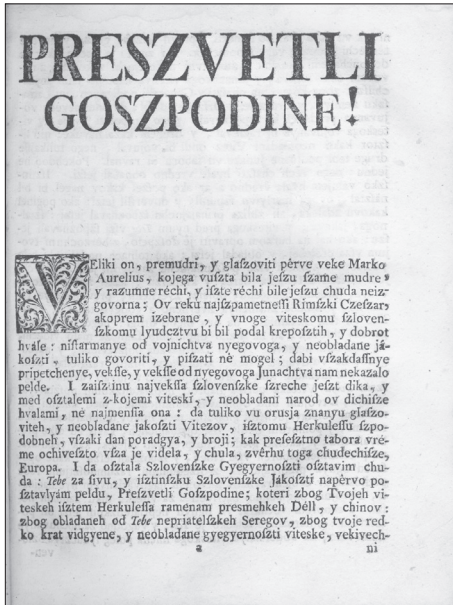
Tekst Gašparotijeve posvete, naslovljen *Presvetli gospodine!*, trodijelno je strukturiran.

Prvi, uvodni dio nosi pohvalu hrvatskom narodu kao viteškom narodu, punom kreposti i raznih dobrot. Gašparoti hvali Hrvate kao vojnike, Hrvati imaju toliko u oružju glasovitih vitezova da se cijela Europa divi Hrvatima:

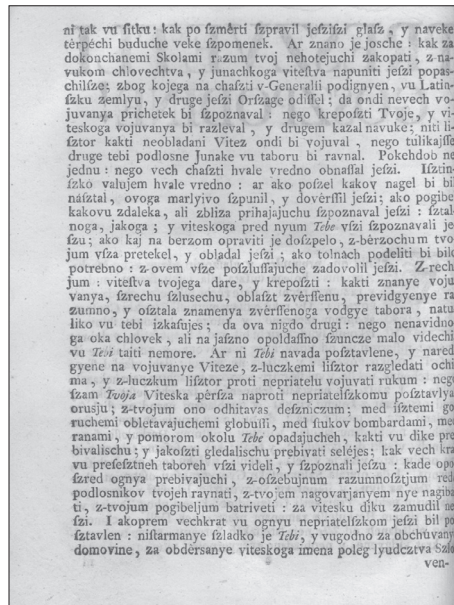
“Veliki on, premudri, i glasoviti perve veke Marko Aurelius, kojega vusta bila jesu same mudre i razumne reči, i iste reči bile jesu čuda neizgovorna; Ov reku najspametneši rimski cesar, akoprem izebrane, i vnoge viteškomu slovenskomu ljudstvu bi bil podal krepostih, i dobrot hvale: ništarmanje od vojničtva njegovoga, i neobladane jakosti, tuliko govoriti, i pisati ne mogel; da bi vsakdašnje pripečenje, vekše, i vekše od njegovoga Junačtva nam nekazalo pelde. I zaistinu najvekša slovenske sreče jest dika, i med ostalemi z-kojemi viteški, i neobladani narod ov diči se hvalami, ne najmenša ona: da tuliko vu oružja znanju glasoviteh, i neobladane jakosti vitezov, istomu Herkulešu spodobneh, vsaki dan porađa, i broji; kak presestno tabora vreme očivesto vsa je videla, i čula, zverhu toga čudeći se, Europa.”

U drugom dijelu teksta Gašparoti piše o Petru Peterdiju: Peterdi je bio hrvatski vitez, primjer hrvatske snage. Svojim je viteštvom Peterdi zaslužio vječnu slavu. Gašparoti piše da je Peterdi časnik Varaždinskog generalata, koji je ratovao u “latinskoj zemlji” i drugim državama. Iz toga podatka može se zaključiti kako je Petar Peterdi vjerojatno bio sudionik Rata za austrijsku baštinu (1740.-1748.) – koji je rat zahvatio mnogo europskih kraljevina, a vodio se i u “latinskoj zemlji” jer su u njemu sudjelovali i Genova i Napuljsko kraljevstvo. Peterdi je bio dobar zapovjednik, išao je ispred svoje vojske. Bio je vjeran carici Mariji Tereziji i za svoja junaštva nagrađen je tako da je iz časti kapetana postavljen za zapovjednika straže Varaždinskog generalata:

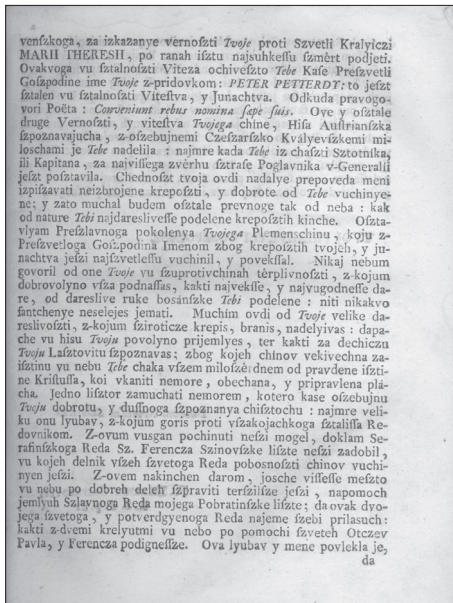
“I da ostala slovenske đedernosti ostavim čuda: Tebe za živu, i istinsku slovenske jakosti napervo postavljam peldu, presvetli gospodine; koteri zbog tvojeh viteških istem Herkuleša ramenam prežmehkeh del, i činov: zbog obladaneh od tebe nepriateljskeh serežov, zbog tvoje redko krat viđene, i neobladane đedernosti viteške, vekivečni tak vu žitku: kak po smerti spravlil jesi si glas, i naveke terpeći buduće veke spomenek. Ar znano je jošče: kak za dokončanemi školami razum tvoj nehotejući zakopati, z-navukom človeštva, i junačkog viteštva napuniti jesi

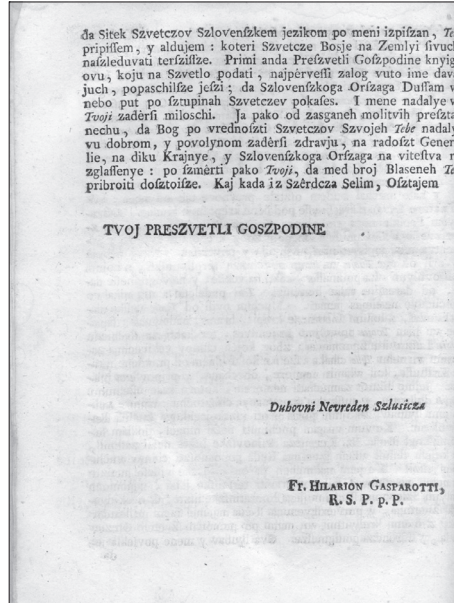
"Preszvetli Goszpodine!" - prva stranica posvete Peterdiju

Druga stranica posvete Peterdiju

Treća stranica posvete Peterdiju

Posljednja, 4. stranica Gasparotijeva posvete Peterdiju

popaščil se; zbog kojega na časti v-Generaliji podignjen, vu Latinsku zemlju, i druge jesi orsage odišiel; da ondi ne već vojovanja pričetek bi spoznaval: nego kreposti tvoje, i viteškoga vojovanja bi razleval, i drugem kazal navuke; niti listor kakti neobladani Vitez ondi bi vojuval, nego tulikajše druge tebi podložne junake vu taboru bi ravnal. Pokehdob ne jednu: nego već časti hvale vredno obnašal jesi. Istinsko valujem hvale vredno: ar ako posel kakov nagel bi bil nastal, ovoga marljivo spunil, i doveršil jesi; ako pogibel kakovu zdaleka, ali zbliza prihajajuču spoznaval jesi: stalnoga, jakoga; i viteškoga pred njum tebe vsi spoznavali jesu; ako kaj na berzom opraviti je dospelo, z-berzočum tvojum vsa pretekkel, i obladal jesi; ako tolnač podeliti bi bilo potrebno: z-ovem vse poslušajuče zadovolil jesi. Z-rečjum: viteštva tvojega dare, i kreposti: kakti znanje vojovanja, sreču služecu, oblast zveršenu, previđenje razumno, i ostala znamenja zveršenoga vođe tabora, natuliko vu tebi iskazuješ; da ova nigdo drugi: nego nenavidnoga oka človek, ali na jasno opoldašno sunce malo videči, vu tebi tajiti nemore. Ar ni tebi navada postavlene, i naređene na vojovanje viteze, z-luckemi listor razgledati očima, i z-luckom listor proti nepriatelju vojuvati rukum: nego sam tvoja viteška persa naproti nepriateljskomu postavljaš oružju; u tvojum ono odhitavaš desnicum; med istemi goručemi obletavajučemi globusi, med štukov bombardami, med ranami, i pomorom okolu tebe opadajučeh, kakti vu dike prebivališču; i jakosti gledališču prebivati želeješ; kak već krat vu prešestneh taboreh vsi videli, i spoznavali jesu: kade oposed ognja prebivajuči, z-osebujnum razumnostjum rede podložnikov tvojeh ravnati, z-tvojem nagovarjanjem nje nagibati, z-tvojem pogibeljum batriveti: za vitešku diku zamudil nesi. I akoprem večkrat vu ognju nepriateljskom jesi bil postavljen: ništarmanje sladko je tebi, i vugodno za občuvanje domovine, za obderžanje viteškoga imena poleg ljudstva slovenskoga, za iskazanje vernosti Tvoje proti svetli kraljici Mariji Tereziji, po ranah ištu najzuhkešu smert podjeti. Ovakvoga vu stalnosti viteza očivesto tebe kaže presvetli gospodine ime tvoje z-pridavkom: PETER PETERDY: to jest stalen vu stalnosti viteštva, i junaštva. Otkuda pravo govori poëta: *Conveniunt rebus nomina saepe suis*. Ove i ostale druge vernosti, i viteštva tvojega čine, Hiža Austrijska spoznavajuča, z-osebujnemi cesarsko kraljevskemi milošćami je tebe nadelila: najmre kada tebe iz časti stotnika, ili kapitana, za najvišega zverhu straže poglavnika v-Generaliji jest postavila.”

U trećem dijelu posvete Gašparoti ocrtava Peterdijeve kršćanke krjeposti – hrvatski vitez Peterdi je dobrotvor i član svjetovnog franjevačkog reda. Gašparoti posvećuje knjigu – živote svetaca - Peterdiju jer on nastoji nasljedovati u svome životu primjere svetaca:

“Čednost tvoja ovdi nadalje prepoveda meni ispisivati neizbrojene kreposti, i dobrote od tebe vučinjene: i zato mučal budem ostale prevnoge tak od neba: kak

od nature tebi najdarežliveše podelene krepostih kinče. Ostavljam preslavnoga pokolenja tvojega plemenščinu, koju z-presvetloga gospodina imenom zbog krepostih tvojeh, i junačtva jesi najsvetlešu učinil, i povekšal. Nikaj nebum govoril od one tvoje vu suprotivčinah terplivnosti, z-kojum dobrovoljno vsa podnašaš, kakti najvekše, i najvugodneše dare, od darežlive ruke božanske tebi podelene: niti nikakvo fantčenje neželeješ jemati. Mučim ovdi od tvoje velike darežlivosti, z-kojum sirotice krepíš, braniš, nadeljivaš: dapače vu hižu tvoju povoljno prijemlješ, ter kakti za dečicu tvoju lastovitu spoznašaš; zbog kojeh činov vekivečna zaistinu vu nebu tebe čaka vsem miloserdnem od pravdene istine Kristuša, koi vkaniti nemore, obečana, i pripravljena plača. Jedno listor zamučati nemorem, kotero kaže osebjunu tvoju dobrotu, i dušnoga spoznavanja čistoču: najmre veliku onu ljubav, z-kojum goriš proti vsakojačkoga stališa redovnikom. Z-ovum vužgan počinuti nesi mogel, doklam Serafinskoga Reda Sv. Ferenca sinovske liste nesi zadobil, vu kojeh delnik vseh svetoga Reda pobožnosti činov vučinnjen jesi. Z-ovem nakinčen darom, jošče višeše mest ovu nebu po dobreh deleh spraviti tersil se jesi, na pomoč jemljuh slavnoga Reda mojega Pobratinske liste; da ovak dvojega svetoga, i potvrđenoga Reda najeme sebi prilažuč: kakti z-dvemi kreljutmi vu nebo po pomoči sveteh ocev Pavla, i Ferenca podigneše. Ova ljubav i mene povlekla je, da žitek svetcov slovenskem jezikom po meni ispisan, Tebi pripišem, i aldujem: koteri svetce Božje na zemlji živuči nasledovati tersiš se.”

Povjesničarima je zadatak da odgovore na pitanje: Tko je bio Petar Peterdi? Sada jedino možemo tvrditi da je Petar Peterdi bio časnik austrijske vojske, Hrvat, kojemu je Gašparoti isprva posvetio 1. sv. *Czveteta szveteh*. Ta tvrdnja, da je Gašparoti najprije napisao posvetu Petru Peterdiju, a poslije je promijenio te djelo posvetio Majci Božjoj Bistričkoj, temelji se na uvjerenju kako pavlin, član crkvenog reda koji je osobito štovao Majku Božju, zasigurno ne bi isprva djelo posvetio Blaženoj Djevici Mariji, a onda promijenio odluku te posvetio djelo nekom čovjeku. Poznato je kako je u svim ostalim do sada posjedovanim primjercima 1. svezak posvećen Majci Božjoj Bistričkoj, 2. sv. Majci Božjoj Loborskoj, 3. sv. Majci Božjoj Veterničkoj i 4. sv. Majci Božjoj Hočurskoj (Očurskoj). Možda je Gašparoti namjeravao sva četiri sveska posvetiti hrvatskim vitezovima, ali teško je vjerovati da bi crkvena cenzura, koja je u 18. stoljeću i te kako morala misliti na interese europskih kraljeva i careva, odobrila takvo veličanje hrvatskoga junaštva. Međutim, Gašparotijeva posveta 1. sveska *Czveteta szveteh* hrvatskom vitezovima svakako potvrđuje domoljublje hrvatskih pavlina, osobito pak Hilariona Gašparotija.

Zavirimo li malo bolje u pojedine sveske *Czveteta szveteh*, i neće nas iznenaditi Gašparotijeva posveta hrabrome vojniku, vitezima. Na mnogo mjesta, kada niže primjere raznih čudesa, Gašparoti iznosi primjere kako je zaziv Blažene Djevice

Marije, ili nekoga sveca, spasio nekog viteza od smrti, tako primjerice u 2. sv., u posveti (!) Majci Božjoj Loborskoj Gašparoti bilježi ovo čudo iz kataloga čudesa Majke Božje Loborske:

“Ah mučati od Tebe pobožnost nedopušća! Govoriti anda jošće hoću od Tebe Gospa moja, pokehdob jesem prah, i pepel; povedati hoću tvoju proti Horvatom pomoć, koju iskazala jesi leto 1746. miraculo 76. Najmre vitezu onomu iz krajne naše, oposred nepriateljskeh šeregov postavljenomu, med obletavajućemi globusi goručemi, med štukov bombardami, med ranami, i pomorom okolu sebe opadajućeh prebivajućemu. Kam se vteče siromaški? Ako pobegne istinsko vu sužanstvo dojde, i vu ruke nepriateljske, od kojeh ves naš šereg bil je obstert. Ako pak ostane, od puške i tak budemu opasti. Ništarmanje kajti na pamet njemu došla jesi vu ovom svetom kipu stanujuća, k-Tebi vu pomoć jese vtekel, i srečno je obodvoju obladal pogibel; za kojum simo dojdūči, dar je donesel, i miloserdnost tvoju proti sebi pred vsemi valuval” (str. 14.).

Gašparoti i pojedine svoje svece naziva vitezovima, odnosno vojnicima, tako u 2. svesku *Czveta szveteh* čitamo naslov Žitek sv. Juraja viteza, i mučenika. U propovijedi o sv. Jurju Gašparoti se izravno obraća vojnicima, vitezovima, poziva ih da budu časni junaci, opominje vitezove da je u samo jednome slovu razlika između *Militia* (*vojništvo, vojovanje*, kako piše Belostenec u svome *Gazophylaciumu*) i *Malitia* (*hinjanoča, zločestoča, himbenost* (Belostenec). Hilarion Gašparoti navodi vitezove iz Starog i Novog zavjeta, u koje se kršćanski ratnici, vojnici i vitezovi iz sredine 18. stoljeća trebaju ugledati. U Svetom pismu vitez je junak koji slijedi Boga, odnosno Isusa Krista. Uvod u propovijed o sv. Jurju prava je pohvala viteštvu, ali i opomena viteštvu, koje se treba ugledati u vitezove iz Svetoga pisma. Pročitajmo Gašparotijevu pohvalu viteštvu:

*“V mukah veru si valuval
zato v nebu buš kraljuval
Juraj, vitez, mučenik.
Ljudstvo tvoje sad pomagaj.
Od nevolje oslobađaj
vučinjen si pomočnik.*

Vitezi! Junaki! gore serdca, gore serdca! na posluh vuha. Od vašeh šeregov vnogi govore: da ove dve reči: *Militia*, i *malitia*. junaki, i hmanjski samo vu jedni jedinski čerkici, ili literici razlučavaju se. Otkuda pete škole diak priliku vzešiš od taborov piše: *Nulla falus bello.*

*Med vojaki je grehota
a ne krepost i dobrot.*

Nulla falus, pietasque viris, qui castra sequuntur, kak da bi hotel reči:

*Koi v-tabor več krat hodi
zdravju duše vnogo škodi
Ar pobožnost pri njem ni.*

Iz kojeh rečih vsaki more dvoiti, i pitati: jeli se koi pobožni, dobri, i Bogaboječi vitez vu taboru najti more? ali ovu dvonju, i pitanje sam Gospodin Kristuš vekivečna istina pri svojem svetom Evangelisti Mateju vu delu osmom odhitava, kada onoga Evangeliumskoga kapitana sažganu, ili živu veru kruto hvali, govoreči. Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel. Kak da bi hotel reči: nedvojte vu veri junakov; ar stanovito velim vam, da tak velike, i žive vere, kak je ovoga junačkoga kapitana, nesem našel vu vsem Israelu. Neli na Gori Kalvarii smert Kristuševa gluboko vu serdca opekla viteza onoga z-longinušem, kada je žalostno izkruknul, med vsemi židovi sam Kristuša sina Božjega valujuči: Vere hic homo Filius Dei erat. Istinsko človek ov bil je sin Božji.

Ah neli bil jeden pobožen, i Bogoboječi vitez Cornelius kapitan; od kojega svedoči sv. Lukač vu čineh Apostolskeh: Religiosus, ac timens Deum, cum omni domo sua, faciens eleemosinas multas plebi, & deprecans Deum semper. Da: bil je Bogu služen, Bogaboječ ze vsum hišum svojum, čineči almuštva vnoga ljudstvu, i vsigdar Boga moleči. Hman anda govori Poëta Nulla fides &c. Bolje bi bil rekel:

*Certa salus, pietasque viris, qui castra sequuntur.
Koi v-tabor večkrat hodi
zdravju duše nenaškodi
gda pobožnost pri njem je.*

I Istinsko. Ar ako pogledamo vu stari Teštamentum; kaj govori od vitezov? nut ovdi najdemo jednoga viteza poleg serdca božanskoga: Davida. Drugoga đerđernoga, i z-Bogom složnoga: Jošue. Tretjega vernoga, i skerblivoga: Jephthe. Četvertoga poleg zapovedi, i pravice živučega: Judaša Makabeusa etc. etc. Ovi su vsi bili junaki: ali pobožni, pravični, i Boga boječi junaki. Ako premetati začnemo novi Teštamentum, taki pred oči naše postavi se ze vsemi svojemi svetemi seregi jeden Mauritius; gde najdemo 6666. sveteh vitezov, i mučenikov. Dojde napervo z svojum družbum viteškum sv. Akacius. I poleg oveh jeden sv. Sebastian, jeden sv. Florjan, sv. Adrian, Damian, Julian, Claudian, Gracian, Crescencian, Severian, Herculean, i drugi neizbrojeni. Ovi, ovi vsi bili jesu soldati, vitezi, junaki: ali sveti, koteri pod železnem šisakom od zlata čistešu dušu, i dušno spoznanje; pod zastavum šerega, zastavu svetoga križa; poleg strelj neprijatelskeh, sažgane ljubavi strelje proti Bogu; meg ognjenem strelanjem, strelne molitvice; vu ognju tabor-

skom, goruču proti Bogu želju sačuvali, imali, držali, i nosili jesu. Vojuvali su kakti dobri junaki Jezusa Kristuša. Ar vojuvati ne noruvati: nego marljivo posluvati; jedan mora ciljati ne na veselje, nego na terpljenje; ne na nasladnost: nego na mukoterpnost; z-kojum on mora glad, i žeđu: vručinu, i zimu : rane, i vudarce dobrovoljno podnesti. Zato sv. Pavel veli: Labora sicut bonus miles JESU Christi. Delaj etc. To jest kak tolnači Zlatovusti Ivan: Tu igitur mala patere. Ti anda zlo podnašaj. Ar: Si mala pati regalis est militis: non mala pati, non est militis. Ako zlo podnašati kraljevskoga je viteza: nikakvo zlo nepodnesti, ni znamenje junačko. Takov zmed jezero drugih bil jest odičeni, i Boga-boječi soldat, prejaki katan, i velik pri Bogu zagovornik sv. Juraj Vitez ..." (str. 323).

U istoj propovijedi Gašparoti bilježi kako je zaziv sv. Jurju pomogao kršćanskim vitezovima da pobijede neprijateljsku vojsku u Svetoj zemlji:

"Leto 1099. skup sprave se kerščeniki, Godefrida Dolioni za vođu zeberu, da svetu zemlju iz ruk poganinske oslobode. Putujući ovak proti Jeruzalemu (kak Antiokenska svedoči Historia) vsi jedinem glasom na pomoć zazavali jesu sv. Juraja viteza, naj on pomore keršćanske viteze, koji je veren bil vitez Jezusev. Nut čudo! Taki vsem iskaže se sveti Juraj vu spodobi jednoga mladenca belum kakti sneg oblečen opravum, i z-oružjem svetlem oboružen, na konju viteškom sedeći; ovak pred vojskum keršćanskum hodeći, začne poganine tirati; a keršćenikom put kazati; koji keršćeniki rečene poganine obladali, vu Jerusalem srečno došli, Godesrida kraljem ondi postavili, i svete zemlje ladavci vučinjeni jesu. Od kojega vremena z-velikum pobosnostjum Pomočnika svojega vse keršćanstvo hvali, i dan današnji poštuje." (Str. 335., 2. sv.)

I sv. Florijan je vitez koji vojuje za kršćanstvo. Već na početku propovijedi Žitek sv. Florjana viteza, i mučenika slušatelj Gašparotijeve propovijedi – vitez, mogao je čuti da je vojnik sv. Florijan od mladih dana bio poslušan Bogu:

"Odičeni Sv. Florjan vitez Kristusev, rođen je vu dolnji Nemski zemlji, za onda *Cecia*: a sada *Zeisselmaver* imenuvanom gradu: od roditelov mogućneh, i bogateh, koji sina vu strahu božjem odhranjenoga na službu Cesarsku podadu; zato od mladosti svoje počel je z-oružjem baratati, i po vojskah hoditi, vnoge glasovite harce čineč, i nepriatele svoje na spodobu Davida predobivajuč. Otkuda po smerti roditelov od cesara Diokleciana herceg, i vođa tabora zverhu vitezov Rimljanskoga cesarstva na stranah oneh je postavljen; veru katoličansku pod viteškem pancermom do vremena zakrivajuči, i najpobolneše Bogu služeči." (Str. 454., 2. sv.)

Gašparoti poučava vojnike kako neće pobijediti neprijatelje ne budu li vjerovali u „Jezusa Kristuša pravoga Boga, i človeka“, dakle Gašparoti zahtijeva od vojnika da bude kršćanin, da se u ratovanju ne uzda u svoju vještinu nego prije svega u Boga. Vitez se prije svega pouzdaje u Boga, a da bi vitezove uvjerio u

kršćanski pristup ratovanju Gašparoti upotrebljava u tu svrhu životopise svetaca. Tako u propovijedi Žitek sv. Akacia z desetemi jezermi vitezov (2. sv., str. 810.), govoreći o sv. Akaciju Armenskom (umro oko 140. g., rimski časnik i kršćanski mučenik, kao svetac jedan od četrnaest svetih pomoćnika) Gašparoti naglašava kako su sv. Akacije i njegovi vitezovi pobijedili barbare nakon što su se pouzdali u Boga i Njegove anđele, a kada ih je daleko snažnija vojska ipak svladala, vitezovi “diku nebesku zadobiti hote”:

“Žitek sv. Akacia z desetemi jezermi vitezov.

Z nagovarjanjem Akaca objačeni vitezi, i za aldovom Bogom podanem, viteško stupe pred nepriatelja, začnu vojvovati, ali z nikakvum hasnum: ar vseh devet jezer raztirani, odegnani: z velikem špotom, i žalostjum odstupiti morali jesu. Da bi ovak med sobum zrok zezvedali gingavoče svoje; nut žalostnem od Boga poslan Angel vu kipu lepoga mladenca izkaže se, i reče: o prejaki vitezi, ako moj tolnač posluhnete, nepriatele vaše srečno obladate; vidiste: da Bogi vaši vas ostavljaju; zato taki malike odhitite, i verujte vu Jezusa Kristuša pravoga Boga, i človeka, koji za pokolenje človečansko na križu je vumerl; ali potlam vstal je gore od smerti, zastupil je na nebesa, onde žive, i kraljuje na desnici oca Boga vsamogućenoga. Odonud hoče dojtj sudit &c. Vu ovoga ako budete verovali, vse suprotivnike obladate, i naveke srečni ostanete. Ovo zgovorivši Angel, spred očih gledajučeh izgine.

Na ova Akacius opita viteze: kaj se vam vidi o verni vitezi, hočete li pristati navuku ovomu podanomu? Odvernu vsi jedinem glasom: verujemo vu Jezusa Kristuša, kak nam je ov povedal mladenec. Drugi dan odhitivši malike, na pomoč svoju zazovu Gospodina Kristuša, proti nepriatelom poganinom podignu se: i zapaze pred sobum vođu Angela Božjega, z kojega jakostjum sto jezer nepriatelov pretiraju, nekuliko skončaju, stran vu jezerišče natiraju, i vse srečno obladaju.

Za viteškem obladanjem, rečeni angel Akaca z devetemi jezermi na breg ime-nom Ararat zapelja, oposed njih sede, i obilneje vu veri katoličanski nje podvu-čati začne. Vu razgovoru ovom odpre se nebo, i sedem drugeh angelov viđenem načinom dole stupi, koji buduča njim obznane; kak najmre pred kralje pelja-ni budu, i na muke vlečeni. Ali ako stalni ostanu, diku nebesku zadobiti hote. Ovak obatrivene, i objačene ostavivši, k mestu izginu: a sv. vitezi trideset dan prez telovne hrane, samum nebeskum od angela donešenum zadovoljni, na bregu moleči, i Boga od angela dopeljan ves šereg okersti, i š njimi na venec mučenikov ondi počaka.”

Zato je svaki vitez, svaki kršćanski vojnik pozvan na obraćenje, na odbaci-vanje smrtnih grijeha, na odbacivanje opačina, na pokajanje za učinjene grijeh,

jer će se jedino tako nastaniti u njemu Duh sveti, kao što čitamo iz ulomka koji se nalazi u poglavlju *Skrovnosti po smerti gospona našega Jezusa Kristuša vučinjene, Del osmi, Od Trojakov, ili od Poslanja, i Prihađanja Duha svetoga* (2. sv., str. 94-95.):

“Stanoviti Vitez z-vnogemi obteršen grehi, i natuliko od lovca peklenskoga vu serdцу zaslepljen; da vse dneve življenja svojega ni grehe svoje na sveti spovedi valuvati hotel. Anda pripeče se jeden svetek Trojački vu cirkvu dojde, ne iz pobožnosti: nego zbog nove oprave velike precembe on isti dan radi skazlivosti oblečene. Ov čujuči od redovnika reči božje nazveščajučega, da denes Gospodin Bog pošalje Duha svetoga, koteri more očistiti serdca vseh grešnikov od smrada grehov njihoveh; listor ako gdo k-njemu z-poniznem serdцем vteče se. Nut genjen znutra vitez rečeni z-nagovarjanjem ovem, vu otajno mesto stupi, ponizno proseči Boga, i govoreči: O Gospodine Bože ja sem o žalost! on veliki grešnik! koteri vu vnoge grehe prepal jesem, prosim te zbog miloserdnosti tvoje: da denes meni Duha svetoga pošalješ, koteri serdce moje zakaljano očisti, i rasveti. posluhne miloserdnost božanska malu molitvicu, i tak zveršenum žalostjum skruši serdce svoje vitez, grehe čisto na sveti valuje spovedi; da od onoga vremena ne drugač nego po jakosti Duha svetoga pri njem stanujučega, nigdar ni smertnem grehom grešil. Ovak do konca pokoru stalno delajuč, najsveteše iz ovoga premine sveta.“

Ipak, kako je Majka Božja najveća pomoćnica kršćanima, tako je Blažena Djevica Marija najveća pomoćnica i kršćanskim vitezovima. U 4. knjizi, u propovijedi *Svetek Pomoči Bl. D. Marie*, Hilarion Gašparoti propovijeda vitezovima, na primjeru borbe kršćanske vojske sa Saraceni u Španjolskoj, kako je pomoć Blažene Djevice Marije bila presudna u pobjedi kršćanske vojske protiv Saracena:

“Vezda pako vsa obladanja po Marianski pomoći, kerščanskem Hercegom podana proti nevernikom nemoguče ispisati, nekoja samo zrok svetku današnjemu podavajuča na kratkom poglejmo.

Kada bi Saraceni vse skoro Mariansko kraljevstvo Španjolsko zavzeli, i pod oblast svoju spravili. Pelagius kralj z-jezero vitezi samo, na brege Asturianske pobegne, i vu šuplju pečinu brega Ausena zapre se. Ali i na mesto ono pošalju Saraceni posla od strani svoje, archi-biskupa Toletanskoga Oppas imenom; koi vuputi Pelagia: naj se z dobra poda, drugač pred tulikum vnožinum nepriateliskoga šerega poginuti mu bude. Odgovori na ova pobožni kralj: vufamo se vu pomoć, i obrambu svete Bogorodice device, da ne listor nas od smerti oslobodimo: nego tulikaj z-ovemi malemi kerščeniki nazad Kraljevstvo naše zadobimo. Navali anda velika vnožina Harapov, i Saracenov na vrata jame z-kamenjem, i streljama, kak da bi vsa hoteli zasipati. Ali nut jake pomoći Marianske! kada bi Pelagius svojemi vu jami zevsega serdca Boga, i Mariu nazival, vse kamenje, i strele nazad obrnjenje: iste nepriatele ranile jesu; ovako Pelagius tuliko zadobil pomoćnikov, kuliko

jest imal nepriatelov: a Saraceni tuliko suprotnikov, kuliko su imali vitezov. Ova u pamet vzemši Pelagius, navali iz jame na nepriatela, i vu malom vremenu obali dvadeset jezer Harapov, z-vođum njihovem Alkemanom; ostaleh pako četrdeset jezer Saracenov pobegnu do potoka Dena, da bi čez njega mogli prejeti: ali nut kaštige Božje, bregi potočni razvale se, i voda vsu onu vnožinu zaleje; da je komaj jeden živ vušel, koji tuliki pomor med svojemi bi bil razglasil. Na zahvalnost, i spomenek tulikoga obladanja po Marie pomoči: Pelagius kralj onu istu jamu na cirkvu Blaženi D. Marii oberne, i zove se dan današnji Maria de Covadonga. Kaj po horvatski znamenuje: Maria od Jame duge.” (4. sv, str. 316.)

Zatim drugi primjer, iz iste propovijedi, pomoći Majke Božje kršćanskoj vojsci u Španjolskoj:

“Sveti Ferdinand kralj Castele: vsu Španjolsku zemlju sebi je podložnu, i Saracene sebi daču podavajuče vučinil; ali z-pomočjum B. D. Marie, koje kip zrezani na konju sobum vsegdar: kakti Kraljice taborov je nosil; i zadnjič vu Hispal varaš oblalani, on isti kip na vozu odičenom: kakti predobiteljice jest vučinil z-veseljem dopeljati; i postaviti. Jakop pako kralj Aragonie: z-vitezi zazivajuč ime Marie na pomoč, vu taboru vsigdar obladanje je zadobil; i zato skoro dve ezera cirkvih B. D. Marie na hvalu jest vučinil podiči. Ovak Alfonsus jedenajsti kralj Castele, z-pomočjum svete Bogorodice Device pri slanom potoku: čudnovito je obladanje zadobil, poražajuč dvesto jezer Saracenov, i veliki broj vu sužanstvo odpeljivajuč; niti več od svojeh: nego dvadeset ljudih samo, ne pogubil.” (4. sv., str. 317.)

Iz iste propovijedi je i Gašparotijev opis Tekijske bitke (4. sv., str. 318-319.). Budući da su u Tekijskoj bitci sudjelovali i hrvatski vitezovi, a bitka se dogodila za Austrijsko-turskog rata koji je trajao od 1716. do 1718., dakle, u stoljeću u kojemu je živio Hilarion Gašparoti, evo nekoliko riječi o bitci. Tursku vojsku vodio je Damad Ali Paša s 200.000 vojnika, a carsku vojsku princ Eugen Savojski s 42.000 pješaka, 23.000 konjanika, 8.000 vojnika u Petrovaradinu. Bitka je završila 5. kolovoza 1716. u 11 sati pobjedom kršćanske vojske.

U zahvalu za pobjedu nad Turcima održan je *Te Deum* u tekijskoj kapeli, 8. kolovoza 1716. Na misi zahvalnici prisustvovali su i princ Eugen Savojski, vojnici, časnici, 74 vojna svećenika, 29 svjetovnih svećenika, 24 isusovca, 11 franjevac, 7 karmelićana, 2 augustinca. U znak slavlja pucalo je za vrijeme mise 140 topova.

Princ Eugen Savojski bio je štovatelj Majke Božje. U zahvalnost za pobjedu darovao je kapelici u Tekiji kopiju slike Majke Božje Snježne, čiji se original nalazi u bazilici Santa Maria Maggiore u Rimu. U spomen bitci iz 1716. godine na brežuljku Vezirac podignut je 1902. godine spomenik “križ Eugena Savojskog” prema projektima zagrebačkog arhitekta Hermanna Bolléa visok 6,5 metara.

Gašparoti propovijeda o Tekijskoj bitci:

“Ov svetek [B.D. Marie Pomoći, op. Ž.V.] po vsem skoro svetu denes obslu-
žava se z-velikum pobožnostjum, kojega ne pred vного letmi. Prezmožni Rimski
Cesar Carol VI. za svoja kraljevstva, i deržanja je zadobil, i raširil. I taki je spoznal
Marianske pomoći veliku hasen, i jakost. Ar leto 1716, kada bi Turčin pogodni
mir prekeršil, i na Petro-Varadin navaliti nakani: prvič vudre z-četerdesetemi
jezermi nedovedno na Ivana Palfia bana Horvatskoga, samemi dvemi jezermi
straže, i kotare ogledajučega; ter pri kapelici B. D. Marie *de Pace* zvane molečega;
gde mir leto 1699. z-Turčinom naši pogodili bili jesu, ali neobladani Vitez Palfi:
z-pomočjum Marianskom z-malemi svojemi oštro vojувati začne, cele četiri
vure, i srečno vseh četerdeset jezer Turčina raztira, pet zastavi zadobi, i vu Petro-
Varadin obladavec poverne se; niti več od svojeh nego 400. skupa rajneneh, i
vubiteh ne ostalo. O čudo gde dve jezera, četerdeset jezer obladati more.

Ne ovdi bil konec Marianske Pomoći Carolu izkazane, ar čez tri dni na dan
snežne Majke Božje, Turčin z-dve sto jezermi, i više navali na tabor naš okolu
sedme vure, gde Herceg Eugenius z-obladanji glasoviti, zdvojeno začne vojувati;
i nut do poldneva z-pomočjum Majke Marie: najveći turski vođa Vizer pogi-
ne; i Aga janičarov general, z-dvadesetemi jezermi svojeh vitezov opade; drugi
vsi mersko odbegnuvši, obilne plene, i dobičke našem ostavili jesu. Niti več od
našeh: nego dve jezera, i osemnajst ne poginulo. Vekšu pomoć potlam leto 1717.
Mariansku: naši spoznali jesu, vu zadoblenju Temišvara, i Belgrada; pod kojem
Turčina meгла zastirajuč, a našem svetlost sunce Mariansko podavajuč, srečno
obladanje zadobili jesu.”

Na mnogim primjerima pavlin Hilarion Gašparoti pokazao je hrvatskim
vitezovima da bez pomoći Blažene Djevice Marije ne mogu svladati neprijatelja,
a da uz pomoć B. D. Marije mogu pobijediti brojčano nadmoćnog neprijatelja.
Nije Bog uz pobjednike, nego jedino s Bogom, Božjom pomoći kršćanska vojska
pobjeđuje neprijatelja, protivnika kršćanstva. Kršćanski vitez ne pobjeđuje svo-
jom vještinom, nego uz pomoć Blažene Djevice Marije, čijoj se pomoći moli i na
čijoj pomoći zahvaljuje.

Već iz nekoliko primjera Gašparotijevih propovijedi u *Czvetu szveteh* i pri-
mjera kršćanskog viteštva, koje se prije svega pouzdaje u Boga i moli se Blaženoj
Djevici Mariji i drugim svecima, primjerice vitez u i mučeniku sv. Jurju, zaklju-
čujemo da pojava primjerka 1. sv. *Czvetu szveteh* s posvetom hrvatskom vitez u
Petru Peterdiju i nije iznenađenje. Ni u jednoga drugoga hrvatskoga propo-
vjednika 17. i 18. stoljeća, pa ni kajkavskog, ni približno ne čujemo tako glasno
jeku ratova, jeku topova i zvuk udaraca sabljama u bitkama vođenima diljem
Europe, ali i u zemlji hrvatskoj, kao u četiri knjige *Czvetu szveteh*. Redovnik,
pavlin Gašparoti ne samo da ne bježi od krvave i ratničke povijesti hrvatskoga
naroda – on je ponosan na ratnu, vitešku povijest svoga naroda, kao što čita-

mo u Gašparotijevoj posveti vitezu Petru Peterdiju. Takav Gašparotijev ponos možemo iščitati i iz onih propovijedi u *Czvetu szveteh*, koje su upućene hrvatskim vitezovima, u kojima hvali hrvatske vitezove jer su svoju hrabrost u bitkama nalazili u vjeri u Boga te u molitvi svecima, osobito u molitvama upućenima Blaženoj Djevici Mariji. Jedino, u propovijedima Gašparoti svoj ponos na kršćansko viteštvo hrvatskoga naroda nije iskazao tako otvoreno, kao u posveti vitezu Peterdiju. Možda se u tome krije razlog što je sačuvan samo jedan primjerak 1. sv. *Czvetu szveteh* s posvetom vitezu Peterdiju. Bečkom se carskom dvoru sasvim sigurno nije dopala takva posveta, a pavlinski red, kao i drugi redovi i svećenstvo, nije se smio zamjeriti bečkom carskom dvoru. Ipak, Bog je sačuvao jedan primjerak koji nije samo dokaz o hrabrosti i kršćanskim krjepostima hrvatskog viteza Petra Peterdija nego i dokaz o domoljublju, hrabrosti i kršćanskim krjepostima pavlina Hilariona Gašparotija.

Bilo bi zanimljivo kada bi daljnja istraživanja Gašparatijeve propovjedničke enciklopedije svetaca pošla u smjeru odjeka hrvatske vojne povijesti u *Czvetu szveteh* i Gašparotijeve interpretacije hrvatske viteške povijesti.

THE KNIGHTS OF HILARION GASPAROTTI, THE PAULIST

On the occasion of the 300th birth anniversary of Hilarion Gasparotti (1714 –1762)

By Željko Vegh, Zagreb

SUMMARY

The paper is based on the presentation made by the author about Hilarion Gasparotti at the scientific conference in Samobor, held on October 25, 2012. The author presents example 1. of Czvet szveteĥ by the Paulist Hilarion Gasparotti that does not contain a dedication to Majka BoŹja Bistriĥka (Our Lady of Marija Bistrica), but to the Croatian knight Petar Peterdi. The book is safely kept in the Rare book collection of Zagreb's Gradska knjiŹnica (City library). The paper comments on Gasparotti's inscription to Peterdi in which the introduction plays an important part, where Gasparotti glorifies Croatian knights, famous in all of Europe for their courage. Several examples are given in the paper from the Czvet szveteĥ preachings where Gasparotti stresses the basic characteristics of Christian knights, the knights that fight wars for Christianity. Christian knights win battles because they are inspired by knights from the Bible, and their special role model is Jesus Christ, and therefore, they pray to the Blessed Virgin Mary. Croatian war history is reflected in many of Hilarion Gasparotti's preachings, and such Christian reflections point towards Gasparotti's own patriotism, as well as that of the Croatian Paulists.

Key words: Paulists, Hilarion Gašparoti (Gasparotti); knights; Kajkavian preaching; Christianity; Croatian knight history